

Cahiliye Şiirinin Tarihsel Gerçekliği Problemi

Mehmet Yalar

Doç. Dr., U.Ü. İlahiyat Fakültesi

Özet

Bu çalışmada, İslam'ın başlangıç döneminden günümüze dek tartışılmaya devam etmesi sebebiyle önemini korumaya devam eden cahiliye şiirinin tarihsel gerçekliği ele alınmaktadır. Çalışma, konunun ele alınış nedeninin temellendirildiği bir girişle başlamaktadır. Daha sonra, konuyla ilgili klasik yaklaşımlar, alanın klasik otoriteleri olarak kabul edilen şahsiyetlerin görüş ve gerekçelerine yer verilip karşılaştırılmak suretiyle değerlendirilmektedir. Ardından söz konusu gerçekliğe dair olumlu ve olumsuz çağdaş yaklaşımlar, gerekçeleriyle birlikte mukayeseli olarak incelenmektedir. Çalışma, kısa bir sonuç ve değerlendirme bölümüyle sona ermektedir.

Abstract

The Issue of the Historical Truth of Jahiliyya Poetry

This article examines the historical truth of Jahiliyya Poetry. It has been a significant controversial issue from the early period of Islam until now. The article begins an introduction about the reasons why the topic has been discussed. Later, it comparatively studies on the classical approaches, and the ideas, arguments asserted by the authorities in that area. Also it

deals with the positive and negative modern remarks on the issue. It ends a short conclusion and assessment.

Anahtar Kelimeler: Cahiliye Şiiri, Arap Edebiyatı, Tarihsel Gerçeklik, Klasik, Çağdaş.

Key Words: Jahiliyya Poetry, Arabic Literature, Historical Truth, Classic, Modern.

Giriş

Arap edebiyatında cahiliye şiiri, bu alanın araştırmacıları için her zaman birinci derecede ilgi odağı olma özelliğini korumuştur. Tarihsel geçmişi bakımından bu özellik, İslam'ın birinci yüzyılını da içine almaktadır. Bu yüzyılda cahiliye şiirine duyulan ilgi, bir yönüyle dinî nedenlerden, diğer bir yönüyle de millî tarih bilincinden kaynaklanmış gözükmemektedir. Söz konusu ilginin dayandığı dinî nedenlerin başında Kur'an'ı anlamada kaynak kabul edilmesi gelmektedir. Bu durum, İbn Abbâs'ın (ö. 68/ 687) şu sözünde açık bir biçimde görülmektedir:

“Allah'ın kelmından bir şeyler okuyup anlamadığınız zaman, onu Arapların şiirlerinde arayınız! Çünkü şiir, Arapların divanıdır (kültür hazinesidir).¹

Esasen bu söz, Arapların kültür hazinesi oluşuna yaptığı vurguyla aynı zamanda, cahiliye şiirine duyulan ilginin millî tarih bilincini de dile getirmiş olmaktadır. Nitekim Hz. Ömer'in (ö.23/644) el-Cumahî tarafından yer verilen:

“Şiir, ondan daha doğru bir ilme sahip olmayan bir kavmin (Arapların) ilmi idi...”² şeklindeki sözü de, aynı olguyu farklı bir ifadeyle dile getirmiş olmaktadır.

Bu arada şiirin, Arapların divanı olduğu savının, bu dönemde herkes tarafından paylaşılan ve çeşitli vesilelerle dile getirilip daha sonraki asırlara da intikal ettirilen genel bir kanı haline geldiği görülmektedir. Bu yaygın kanının bir tezahürü olmak üzere, Suyûti'nin (ö.911/1505) rivayette bulunduğu ünlü Arap dili ve edebiyatçısı İbn Fâris'e (ö.395/1004) göre, şiir Arapların divanı oluğu gibi, aynı zamanda nesepleri onunla korunmuş, meziyetleri onunla tanınmış ve dilleri onunla öğrenilmiştir. Ayrıca Kur'an'da, hadiste ve sahabe ile tabiinin sözlerinde yer alıp anlaşılması problemlili olan **garîb** lafız ve ifadelerin çözümü konusunda da hüccet kabul

¹ el-Kayrevânî, Ebû 'Alî el-Hasen İbn Reşîk, *el-'Umde fî sinâ'ati'si'ri ve nakdih*, (I-II), Beyrut, 1402/1990, I, 28, 30.

² el-Cumahî, Muhammed b. Sellâm, *Tabakâtu fuhûli's-şu'arâ*, Beyrut, ts. 10.

edilmiştir.³ Görüldüğü üzere bu beyan, az önce işaret edildiği gibi, şiirin hem cahiliye dönemindeki hem de İslam'ın birinci yüzyılındaki algılanışının adeta bir manifestosu mesabesinde.

el-Cumahî de aynı kanıyı:

“Cahiliye döneminde şiir, Arapların ilminin divanı ve hükümlerinin vardığı son nokta idi. Araplar ona dayanıyor ve ona yöneliyorlardı” şeklindeki ifadesiyle dile getirmektedir.⁴

Bu saptamalar ışığında bakıldığında cahiliye döneminde yaygın olarak şiir söylenmiş olmasının tarihsel gerçekliğiyle ilgili herhangi bir problem görünmemektedir. Bu bağlamda temel problem, cahiliye döneminden İslâmî döneme intikal edip cahiliye şiiri diye nitelenen koleksiyonun tarihsel gerçekliğiyle ilgilidir. Aşağıda etraflıca değerdendirilmeye çalışılacak olan klasik Arap literatüründe de kısmen ipuçlarına rastlanan söz konusu problemi, bugünkü anlamda ilk olarak, Alman müsteşriklerinin rakipsiz üstadı diye nitelenen⁵ Theodor Nöldeke (ö.1931), *Beitrag zur Kenntnis der Poesie der alten Araber (Eski Arapların şiirini Tanımaya Yönelik Bazı Araştırmalar)* adlı eserinin⁶ birinci bölümünde ortaya atmıştır.⁷ Daha sonra, Alman Müsteşrik Wilhelm Ahlwardt (ö.1909), *Bemerkungen über die Aechtheit der altarabischen Gedichte (Eski Arap Şiirinin Orijinallığı Hakkında Bazı Düşünceler)* adlı eseriyle problemi biraz daha büyüt-müştür.⁸ Ondandır yaklaşık yarım asır sonra ise, ünlü İngiliz müsteşrik David Samuel Margoliouth (ö.1940), *The Origins of Arabic Poetry (Arap Şiirinin Kökenleri)* adlı uzunca makalesiyle problemi doruk noktasına ulaştırmıştır.⁹ Arap dünyasında ise özellikle

³ İbn Fâris, Ebu'l-Huseyn Ahmed, *as-Sâhibî*, Kahire, tarih yok, s. 467; es-Suyûtî, 'Abdurrahmân Celâluddîn, *el-Muzhir fî 'ulûmi'lugah ve envâ'ihâ*, (I-II), Kahire, ts., I, 470.

⁴ el-Cumahî, a.g.e., s. 10.

⁵ Bedevî, 'Abdurrahman, *Mevsû'atu'l-musteşrikîn*, Beyrut, 2003, s. 597.

⁶ Nöldeke'nin bu eseri, 1861'de Göttingen Üniversitesinde hocalık yaptığı sırada eski Arap şiiriyle ilgili olarak kaleme aldığı makale ve araştırmalarından oluşmaktadır. Eser, ilk olarak 1864 tarihinde Hannover'de, daha sonra ise 1967'de Hildesheim'da basılmıştır.

⁷ Sezgin, Fuad, *Târîhu't-turâsi'l-'Arabî*, (çev., Mahmûd Fehmî Hicâzî), (I-VII), Riyad, 1411/1991, II/1, 27.

⁸ Cahiliye şiiri konusunda en büyük otorite olduğu ileri sürülen yazar bu eserini 1872 yılında kaleme alıp yayımlamıştır. Daha sonra 1972'de eserin yeni bir ofset baskısı yapılmıştır. Bedevî, a.g.e., s. 47.

⁹ Margoliouth, bu makaleyi 1925 yılında kaleme alıp Londra'da çıkan *Journal of the Royal Asiatic Society (Asya Kraliyet Derneği)*'nin yayın organı olan dergide aynı yıl yayımlamıştır. Bu arada, adı geçen üç eseri, Abdurrahman Bedevî Arapça'ya çevirmiş olup ilk ikisine *Dirâsât havle sıhhati's-şi'ri'l-câhilî* adlı eserinin içinde yer vermiş, üçüncüsünü ise, *Neş'etu's-şi'ri'l-'Arabî* adıyla müstakil olarak yayımlamıştır. Ayrıca bu eser, Bedevî'den önce Yahyâ Vehîb el-Cubûrî tarafından bazı yorum ve dipnotlar da ilave edilerek *Usûlu's-şi'ri'l-*

Margoliouth'un etkisinde kaldığı anlaşılan Taha Huseyn (ö.1973), adı geçen üç Batılı müsteşrikin, cahiliye şiirinin tarihsel gerçekliğini büyük ölçüde kuşkulu bulan veya reddeden yaklaşımlarını, *Fi's-şi'ri'l-câhili* adlı eseriyle sahiplenip gündeme taşıyan ve bu yaklaşımıyla İslam-Arap kamuoyunda büyük fırtınalar koparan ilk şahsiyet olmuştur.¹⁰

Fuat Sezgin'in de dikkat çektiği gibi, cahiliye şiirinin tarihsel gerçekliğinin tartışmalı bulunması veya yok sayılması, sonuçları bakımından bu şiirle sınırlı bir sorun olmaktan çıkıp İslam-Arap düşünce, edebiyat ve kültür tarihini, anlaşılmasında anahtar rolüne sahip birinci derecedeki referansından bütün halinde yoksun bırakabilecek önemde bir probleme dönüşmüş olur.¹¹ Nitekim bu süreçten itibaren hem İslam-Arap dünyasında hem de Batı'da lehte ve aleyhte pek çok müstakil çalışmada ele alınmak suretiyle etraflıca işlenen ve hala üzerinde çalışmaya devam edilen en hararetli konulardan biri haline gelmiş olması da, sorunun önemini ortaya koymaktadır. Buna rağmen konuyla ilgili Türkçe çalışmalar, ya sınırlı birtakım çevirilerden¹² veya başka konulara dair çalışmaların,¹³ bu probleme dolaylı yoldan işaret eden dar çerçeveli temas-

'Arabî adıyla Arapça'ya çevrilmiş ve ilk baskısı 1977'de Beyrut'ta yapılmıştır. Daha sonra 1994 yılında Karyunus Üniversitesinde eserin akademik süzgeçten geçirilen güzel bir baskısı daha yapılmıştır. el-Cubûri, Vehîb Yahyâ, *el-Musteşrikün ve's-şi'ru'l-câhili beyne's-şekki ve't-tevsik*, Beyrut, 1977, s. 6. Eserin İngilizce'den Türkçe'ye çevirisi ise, *Arap Şiirinin Kökeni* başlığı altında Nurettin Ceviz tarafından yapılmıştır. Mütercime ait bir giriş ve faydalı bazı dipnotlar da içeren bu çalışma, eserin İngilizce aslı ve Bedevi'nin Arapça çevirisiyle birlikte yayımlanmıştır. Aktif Yayınevi, Ankara, 2004.

¹⁰ Sezgin, a.g.e., II/ 1, 31. Taha Huseyn'in bu eserinin ilk baskısı, kaleme alındığı yıl olan 1926'da Kahire'de yapılmıştır. Eser son olarak, o zaman yazar hakkında açılmış olan dava tutanakları ve kararıyla birlikte, Abdulmun'im Tuleyme'nin takdim ve incelemesiyle 2007 yılında Kahire'de basılmıştır.

¹¹ Sezgin, *Muhadarât fî târîhi'l-'lûmi'l-'Arabîyye ve'l-İslâmîyye "eş-Şi'ru'l-'Arabîyyu'l-kadîm beyne'l-asâleti ve'l-intihâl"*, Frankfurt, 1404/1984, s. 159.

¹² Konuyla ilgili Türkçe çeviriler şunlardır:

a- Fuad Sezgin, *eş-Şi'ru'l-'Arabîyyu'l-kadîm beyne'l-asâleti ve'l-intihâl*, (Frankfurt, 1404/1984, s. 159-166), çeviri: Hasan Taşdelen, *"Orijinallik ve İntihal Arasında Eski Arap Şiiri"*, U.Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1993, sayı: 5, Cilt: 5, s. 311-316.

b- Taha Huseyn, *Fi's-şi'ri'l-câhili*, Kahire, 2007, çev. Şaban Karataş, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2003.

¹³ Bu çalışmaların başında şüphesiz ki, merhum Nihad M. Çetin'in kendi alanındaki ilk Türkçe çalışma olma özelliğine sahip *Eski Arap Şiiri* (İstanbul, 1973) adlı eseri gelmektedir. Ancak eserin 20-57. sayfaları arasında ele alınan konuyu lehte ve aleyhteki görüşler çerçevesinde derinlikli olarak irdelemekten ziyade klasik literatürü değerlendirmeye ağırlık verildiğinden, yanı sıra eserin telifinden sonraki yıllarda gerek Batı'da gerekse de Arap dünyasında yapılan çalışmalardan yararlanma imkanı olmadığından, problemin derinlemesine ele

larından ibaret kalmış gözükmetedir. Bu sebeple, esasen kitap hacminde müstakil bir çalışmayı gerektiren söz konusu problemi, hiç olmazsa müstakil bir makale çapında ele almanın önemli bir ihtiyaç olduğu ortaya çıkmaktadır. İşte bu ihtiyacı karşılamak üzere yapılan bu çalışmada, mukayese ve analize dayalı bir değerlendirmeye zemin hazırlamak ve bu yolla çalışmayı daha faydalı kılmak amacıyla, kronolojik bir yol izlenerek önce konuyla ilgili klasik dönemdeki yaklaşımlar, ardından da çağdaş değerlendirme ve tartışmalar irdelenmeye çalışılacaktır.

I- KLASİK YAKLAŞIMLAR

İlk dönemin araştırmacılarından başlamak üzere, Arap edebiyatı tarihçilerinin, tarihsel gerçekliğini tartışmaya değer buldukları husus, cahiliye döneminden İslâmî döneme intikal eden şiir koleksiyonunun miktarı konusudur. Tartışmanın bu dönemde odaklandığı hedef, cahiliye şiirinin mevcudiyetini reddetme noktasına taşımak olmamış, aksine imkan ölçüsünde tarihsel tespitlere dayalı olarak, o güne kadar gelmiş olan ve belli başlı cahiliye şairlerine atfedilen şiirlerin ne kadarının gerçek anlamda bu döneme ait olabileceğini ortaya koymaya çalışmak olmuştur. Bu çerçevede, hem eleştirel bir bakışı ifade eden hem de özünde tarihsel gerçekçiliği barındıran klasik yaklaşım, bir yandan cahiliye dönemine ait şiir koleksiyonunun büyük bir bölümünün İslâmî döneme intikal etmediğini öngörmekte, diğer yandan da bu şiirin kayda değer bir kısmının İslâmî dönemdeki mevcudiyetini kabul etmektedir. İlk bakışta çelişkili gibi gözükse, ancak bütünüyle kabul veya reddi ifade etmediği için çelişik olmayan bu iki durumdan her birinin bazı gerekçeleri olduğu söylenebilir.

1. Büyük Bölümünün İntikal Etmediğinin Gerekçeleri

a) Cahiliye şiirinin bütünüyle sözlü rivayete dayanması,

alınmasına duyulan ihtiyaç devam etmektedir. Bu kapsamdaki dolaylı diğer bazı çalışmalar ise şöyledir:

- a) Bedrettin Çetiner, *Taha Hüseyin Hayatı, Eserleri ve XX. Yüzyıl Arap Edebiyatındaki Yeri*, İstanbul, 1983.
- b) İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, Ankara, 1988.
- c) İbrahim Özay, *Bir Eleştirmen olarak Taha Hüseyin*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1992.
- d) Rahmi Er, *Modern Mısır Romanı (1914-1944)*, Ankara, 1997.
- e) Yusuf Sancak, *Hız Peygamber Devrinde Şiir*, Erzurum, 1999.
- f) Nevin Kerbelâ, *Taha Hüseyin'in Edebiyat ve Mısır'daki Edebiyat Eğitimi Üzerine Görüşleri*, Ekev Akademi Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 19, (Bahar, 2003), s. 349-358. Ceviz, a.g.e., s. 6; Uzunoğlu, Vecih, *Türkiye'de Arap Dilinde Yapılan Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri-II (1956-2004)*, Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 17, Bahar 2005, s. 23, 29, 30, 33.

- b) Nakli esnasında şiirlerin uğraması muhtemel olan değişiklikler,
- c) Unutulma ihtimali,
- d) Râvilerin güvenilirliği sorunu

2. Kayda Değer Bir Bölümünün İntikal Ettiğinin Gerekçeleri

- a) Cahiliye Araplarında hafıza gücüne dayalı sözlü rivayet geleneğinin şiir rivayeti konusunda da güvence kabul edilmesi,
- b) Belli başlı şairlerin her birinin bir veya birden fazla râvisinin olması
- c) Râvilerin sıradan kimseler olmayıp çoğunun, aynı zamanda güvenilir birer şair olması,
- d) Bazı şiir örneklerinin, o dönemin önemli bazı tarihi olaylarına tanıklık etmesi

Bu genel saptamadan sonra klasik dönemin önde gelen şahsiyetlerinin bu konudaki yaklaşımlarını sırayla ele alıp mukayeseli olarak değerlendirmek yararlı olacaktır:

A) Muhammed b. Sellâm el-Cumahî (ö.231/846)

Konuyla ilgili en eski temel kaynağın sahibi olan el-Cumahî'ye göre, esas itibariyle eski dönemlere ait cahiliye şiirinin gerçek koleksiyonu, günümüzde cahiliye şiiri olarak bilinen miktardan çok daha fazla olup büyük bir bölümü kaybolmuş ve ondan elde pek az şey kalmıştır. Bu tezini, Mu'allakât şairlerinden Tarafa b. el-'Abd (ö.569) ve 'Abîd b. el-Ebras'tan (ö.554) örnek vererek teyit etmek isteyen el-Cumahî, bu iki şairin, sadece elde mevcut şiirleriyle, toplumlarında bu kadar büyük bir itibara sahip olamayacaklarını, bu itibara sahip olabilmeleri için bundan çok daha fazla şiir söylemiş olmaları gerektiğini, mevcut şiirleri saygınlıklarıyla orantılı olmayınca da, söylemedikleri pek çok şeyin kendilerine mal edildiğini savunmaktadır. Cumahî'nin kaybolduğuna hükmettiği şiirin diğer kısmı ise, birinci cahiliye döneminde yaşamış olan 'Âd, Semûd, Himyer ve Tubba' gibi en eski Arap kavimlerinin şiirleridir. Ancak buna rağmen Cumahî, cahiliye şiirinin İslamî döneme intikalini ve bu dönemdeki varlığını inkâr etmemekte, aksine şiirin cahiliye toplumunun yegâne referansı olduğunu, ilk şiir örneklerinin herhangi bir olay münasebetiyle söylenmiş birkaç beyitten ibaret iken kaside ve diğer uzun Arapça şiirlerin Abdulmuttalib (ö.579) ve babası Hâşim (ö.524) zamanında ortaya çıktığını savunmaktadır. Cumahî, bu teorik değerlendirmeye de yetinmemekte, **“eski sahîh şiir”** demek suretiyle tarihsel gerçekliğine vurgu yaptığı pek çok cahiliye şiiri örneğine de

ver vermektedir. Yer verdiği bu örneklerden biri de, Devid (Duveyd-Dureyd) b. Zeyd b. Nehd'in öldüğü sırada söylediği şu giirdir:

اليوم يُبنى لَدُرَيْدٍ (لَدُرَيْدٍ) لَوْ كَانَ لِلدَّهْرِ بَلَى أُنْثَتْهُ
أَوْ كَانَ قَرْنِي وَاحِدًا كَفَيْتُهُ يَا رَبُّ نَجِبٌ صَالِحٌ حَوَيْتُهُ¹⁴

Bugün yapılmakta Devîd (Dureyd)'e evi (mezarı)

Eger eskitilebilseydi zaman eskitirdim onu ben

Veya bir olsaydı rukibim yeterdin ona ben

Hey! Ne de çok yararlı talan yaptım ben

Cumahi'nin bu yaklaşımından hareketle, cahiliye giirinin en gelişmiş giir örnekleri olan ve İslam'ın ortaya çıkışına 50 ilâ 100 yuz yıl arasında bir zaman kala şekillenen kaside ve benzeri uzun giirlerin İslâmî döneme intikaline engel bir sebep bulunmadığı kolaylıkla soylenabilir. Ote yandan Cumahi'nin bu konudaki olumlu bakışının en sornut örneği, cahiliye gairleriyle ilgili olarak müstakil bir tabakat kitabı yazmış olması veya tedavulde bulunan *Tabakâtu's-şu'arâ* adlı eserinin birinci bölümünü on tabaka halinde bu gairlere ayırması ve bu boliimde toplam kırk gaire ve giir örneklerine yer vermesidir.¹⁵

B) İbn Kuteybe ed-Dîneverî (6.2761889)

İbnu Kuteybe konuyla ilgili yaklaşımını, once giirin oteden beri Araplar için sahip olduğu ve uzun uzadıya anlattığı hayati önemine binaen,¹⁶ sayıları bilinebilen hadis ravileri ve tarihi olayları aktaran kimselerle mukayese edilemeyecek ve hiç kimse tarafından tamamı bilinmeyecek kadar çok sayıda gair yetiştirdiği geklinde dile getirmektedir. Boylece o da, tıpkı el-Curnahi gibi, cahiliye döneminde çok miktarda giir söylendiği ve önemli bir kısmı kaybolmuş olsa da, hayati öneminden dolayı bu giirin kayda değer bir bölümünün sahipleriyle birlikte bilindiği kanaatini ortaya koyrnaktadır. Onun bu kanaatini, *eş-Şi'ru ve's-şu'arâ* adlı eserinin dibacesinde, bu eserinde sadece edebiyat erbabının büyük kısmının malumu olan, giirleri **garib**, **nahiv**, **Kur'ân** ve **HZ. Peygamber'in hadisleri** gibi konularda huccet kabul edilen gairlere ve giirlerine yer verdiğini belirtmesinden ve **"İlk Şairler"** başlığı altında Cumahi'nin ifadesine

¹⁴ el-Cumahi, a.g.e., s. 10, 11.

¹⁵ Aynı eser, s. 10, 15-67. Mevcut niishada üç şairin adı bulunmadığından toplam otuz yedi şairin adı yer almaktadır.

¹⁶ ibn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim, *'Uyûnu'l-ahbâr*, (I-IV), Dârû'l-kutubi'l-Misriyye, Kahire, 1343/1925, II, 185.

benzer ifadeler ve örneklerle cahiliye şiirini kısaca değerlendirdikten sonra, Imruulkays'tan (ö. 540) başlamak suretiyle pek çok cahiliye gairine ve şiirlerine yer vermesinden anlamak mümkündür.¹⁷ Ibn Kuteybe, Cumahî'de bulunmayan bazı cahiliye gairlerine ve giir örneklerine de yer vererek sık sık kullandığı “*eski bir cahiliye şairidir*” ifadesiyle eski cahiliye dönemine ait oluşlarına vurguda bulunmuştur.¹⁸ Bu örneklerden biri de, Haris b. Ka'b'e ait olduğu belirtilen şu giirdir:

أَكَلْتُ شَبَابِي فَأَفْـ____هٌ وَأُفَيْتُ بَعْدَ شَهْوَرِ شَهْوَرَا
ثَلَاثَةُ أَهْلِينَ صَاحِبْتُهُمْ فَبَانُوا وَأَصْبَحْتُ شَيْخًا كَبِيرًا¹⁹

Yedim gençliğimi ve bitirdim onu

Ve bitirdim peg pege gelen ayları

Arkadaşlık ettim üç kugaga

Gitti onlar ve büyük bir ihtiyar oldum ben

Ibn Kuteybe'nin ifadelerindeki kesin vurgudan hareketle, çok sayıda cahiliye şiirinin İslam- döneme intikali konusunda Cumahî'den daha olumlu ve şüpheden uzak bir anlayışa sahip olduğu soylenebilir.

C) Câhız (6.255/869)

Arap edebiyatı tarihinde önemli bir yere sahip olan Câhız'ın bu konudaki görüşünü değişik munasebetlerle yaptığı izahlardan anlamak mümkündür. Bu bağlamda gökcisimlerinin konu edildiği bazı şiirleri tartışırken söylediği şu soz, onun çok rniktarda cahiliye giirinin varlığını ve İslamî döneme intikalini kabul ettiğini ortaya koymaktadır:

*“Meğer ki onlar, gokcisirnleri konusunda Hz. Peygamber'in dogumuna ue ondan sonrasına yetigmemig olan cahiliye gairlerinin şiirlerinden ornek vermiş olsunlar. Çünkü bu şairlerin sayısı çoktur ve giirleri bilinmektedir. Aynı zamanda İslam'dan once, bizimle İslam'un başlangıcı arasında geçen zamandan daha uzun bir zaman boyunca şiir soylenemiş olup o dönemlerdeki şairler, Araplarca sonrakilerden daha gair kabul edilmektedir.”*²⁰

¹⁷ İbn Kuteybe, *eş-Şi'ru ve's-şu'arâ*, Leiden, 1902. s. 2, 3, 36, 37 vd.

¹⁸ a. es. s. 222, 223, 228, 234, 236, 238.

¹⁹ a.es., s. 36, 37.

²⁰ el-Cahu, Ebû 'Usmân 'Amr b. Bahr, *el-Hayevân*, (Thk. 'Abdusselam Muhammed Hârûn), (I-VII), Dâru'l-cil, Beyrut, 1408/1988, c. VI, s. 277

Câhız, bununla da yetinmeyerek eski cahiliye şairlerinin, çürümüş bir kemik, atılmış bir taş, her türlü sürünge ve böcek dahil olmak üzere, hemen her konuda şiir söylediklerine vurgu yapmak suretiyle cahiliye şiirinin pek çok bilgiye de kaynaklık ettiğini ifade etmiş olmaktadır. Ancak konuyla ilgili bilgi birikimi ve eleştirel duyarlılığını kullanarak cahiliye şiiri olduğu ileri sürülen ve çeşitli konularda delil olarak gösterilen bazı şiirlerin cahiliye şiiri adı altında uydurulmuş olduğunu savunmaktan da geri durmamaktadır. Bu cümleden olmak üzere, Hz. Peygamber'in bir mucizesi olarak cin ve şeytanlara ateş sütunları şeklinde gök cisimleri atılmasının mucize olmadığını, İslam'dan önce de var olup bazı cahiliye şiirlerinde konu edildiğini ileri süren bazı kimselere cevap verirken, Bısr b. Ebi Hâzım (ö. 530), el-Efveh el-Evdi (ö. 570) ve Evs b. Hacer'e (ö. 610) atfen delil gösterilen şiirlerin uydurma şiirler olduğunu savunmaktadır. Örneğin, cahiliye şairlerinin ileri gelenlerinden olduğuna yemin ettiği el-Efveh el-Evdi'nin bir kasidesinde, Kur'an'da yer almış olan²¹ ve İslamî terminolojiyi çağrıştıran **“remy (atış)”**, **“şihab (ateş sütunu)”** ve **“kazf (atmak)”** kelimelerinin yer almasını, bu kasidenin uydurma olduğuna delil olarak göstermekte ve hiçbir şiir ravisinin bundan kuşku duymadığını söylemektedir.²² Ayrıca cahiliye şairlerinden Umeyye b. Ebi's-Salt'ın (ö.3/624) Bedir savaşında öldürülen müşrikler için yazdığı mersiye'nin açıkça yasaklandığını, bunun yanı sıra kimi şiir ravilerinin deliller, hırsız göçebe Araplar ve Yahudilere ait şiirleri rivayet etmediğini gördüğünü kaydetmektedir.²³

Bu saptamalardan hareketle Câhız'ın konuyla ilgili görüşünü bir bütün olarak değerlendirmek gerekirse kendisinin, cahiliye şiirinin çokluğunu ve İslamî döneme intikalini kabul etmekle kalmadığını, aynı zamanda bu şiirin, çok çeşitli konulardaki bilgilere de kaynaklık ettiğini ortaya koyduğunu söylemek gerekir. Ancak kısmen delillere dayalı olarak kısmen de dinî kaygılardan hareketle, cahiliye şiiri olarak bilinen bazı şiirlerin uydurma olduğunu savunduğu da gözden kaçırılmamalıdır.

Yine klasik yaklaşımlar bağlamında adı geçenler kadar önemli olan Ebû Zeyd el-Kureşî (ö. 170/786), Ebû Ubeydillah el-Merzubânî (ö. 384/994) ve İbn Reşîk el-Kayrevânî (ö. 463/1071) gibi Arap edebiyatı tarihçileri ve eleştirmenlerinin beyanlarından ve yer verdikleri şiir örneklerinden, başta muallakalar olmak üzere, pek çok cahiliye şiirinin İslamî döneme intikalini kabul ettikleri anlaşılmaktadır. Bu

²¹ Mülk, 67/5; Cin, 72/8; Ahzab, 33/26.

²² el-Câhız, a.g.e, c. VI, s. 278-281; el-Hût, Muhammed Selim, *el-Mituluja 'inde'l-'Arab, Dâru'n-nehâr*, Beyrut, 1983, s. 239.

²³ el-Câhız, *el-Beyân ve't-tebyîn*, (Thk. 'Abdusselam Muhammed Harûn), (I-IV), Beyrut, tarihsiz, I, 291, IV, 23.

çerçevede el-Kureşî, **Cemheretu eş'âri'l-'Arab** adlı eserinde çoğunluğu cahiliye dönemine ait olan ve el-Mufaddal ad-Dabbî'ye (ö. 178/786) atfen hem cahiliyenin hem de İslamî dönemin gözde ve sahiplerinin en kıymetli şiirleri olduğunu söylediği 49 kasideye ve sahipleriyle ilgili tarihsel bilgi ve eleştirel değerlendirmelere yer vermektedir. Edebiyat eleştirisi bakımından Arap edebiyatı tarihindeki ilk örnek olarak nitelenen mukaddimesinde ise, hem cahiliye şiirinden yaptığı karşılaştırmalarla bazı ayetleri izah etmeye çalışmakta hem de şairlerin birbirlerine olan üstünlüğünü çoğu zaman gerekçeleriyle birlikte ele almaktadır.²⁴

el-Merzubânî de, bir şiir eleştirisi çalışması olup yaklaşık olarak 20 dolayında cahiliye şairinin özellik, üstünlük ve şiir örneklerine yer verilen **el-Muvaşşah** adlı eseri başta olmak üzere, bu konuda kaleme aldığı **eş-Şi'r, Mu'cemu's-su'arâ, el-Mufîd, el-Muvassak** ve **er-Riyâd** gibi eserlerde şairleri çok geniş bir perspektiften ele almış, cahiliye şairleri ve şiirlerine daima ön sıralarda yer vermiştir. Merzubânî, yeri geldiğinde bir takım intihal bilgilerine yer vermekten de geri durmamıştır. Örneğin, Asma'î'den (ö. 216/831) naklen, en eski cahiliye şairlerinden olup bu dönem şiirinin olgunlaşmasında önemli rol oynadığı için Muhelhil lakabı verilen ve ilk defa otuz beyitlik uzun bir kaside yazıp diğerlerine örnek olan²⁵ 'Adî b. Rabi'a (ö. 531) hakkında: "Şiirinin çoğu onun adına uydurulmuştur" diyebilmiştir.²⁶

Arap edebiyatı tarihinde şiirin önde gelen savunucularından olan İbn Reşik ise, cahiliye şiirinin İslamî döneme intikali konusunda en iyimser yaklaşımı sergileyerek eski Arap şiirinin onda birinin bile zayı olmadığını savunmuştur.²⁷ İbn Fâris ise, orta yolu seçerek cahiliye dönemi Araplarından çok az miktarda nesir ve şiirin İslamî döneme intikal ettiğine dair yaygın görüşe yer verdikten sonra, eski şiir örnekleri arasında kalite bakımından çok büyük farklar bulunmadığını, her birinin delil olarak kullanılabildiğini ve her birine ihtiyaç bulunduğunu söylemiştir.²⁸

²⁴ el-Kureşî, Ebû Zeyd Muhammed b. el-Hattâb, *Cemheretu eş'âri'l-'Arab*, şerh ve tahkik: 'Ali Fâ'ûr, Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1424/2003, s. 16 vd., 55 vd., 75 vd., 106.

²⁵ Zeydân, Corci, *Târihu âdâbi'l-luga'l-'Arabiyye*, (I-IV), Dâru'l-hilâl, Kahire, ts., I, 57.

²⁶ el-Merzubânî, Ebû 'Ubeydillâh Muhammed b. 'İmrân b. Mûsâ, *el-Muvaşşah*, (Thk. 'Ali Muhammed el-Becâvî), yy, ts. 1, 90.

²⁷ el-Kayrevânî, a.g.e., I, 20.

²⁸ İbn Fâris, a.g.e., s. 58, 468.

II- ÇAĞDAŞ YAKLAŞIMLAR

Burada cahiliye şiiri ve şairlerinin tarihsel mevcudiyetinin gerçekliğiyle ilgili olarak tezahür eden olumlu ve olumsuz yaklaşımlar ele alınmaya çalışılacaktır.

A) Olumsuz Yaklaşımlar

Cahiliye şiirine ilişkin olarak yukarıda yer verilen ve büyük ölçüde objektif değerlendirmelerin ürünü olduğu gözlenen klasik yaklaşımlardan farklı olumsuz çağdaş yaklaşımları başlatanlar, daha önce adlarına yer verilen müsteşrikler olmuştur.

1. Nöldeke ve Ahlwardt

Bu iki müsteşrikin konuyla ilgili yaklaşımları arasında temelde bir farklılık görünmemektedir. Zira ikisinin de hareket noktası, Araplara ait edebî ürünlerin, İslam'dan önce sadece şifahen rivayet edilmiş olması iddiasıdır. Bu noktadan hareketle Nöldeke, Araplarda yazı geleneğinin Hicri birinci yüz yılda başladığını, daha önce ise ravilerin cahiliye ve İslam'ın başlangıç şiirlerini karşılaştıkları herhangi bir bedevîden aldıklarını, bu nedenle aynı kasidenin farklı şekillerde rivayet edildiğini savunmaktadır. Bu nedenle Nöldeke'ye göre bu şiirin bir kısmının gerçek olması mümkün iken diğer bir kısmı intihal olup cahiliye şairlerine ait olması mümkün değildir. Ahlwardt ise, konuyu doğrudan Arap yazı ve tedvin tarihiyle ilişkilendirerek cahiliye şiirlerinin söyleniş ile yazılışı arasında uzun zaman geçtiğini ve bu şiirin, iki asra yakın bir zaman boyunca ağızdan ağza rivayet edildiği için yanlışlık ve intihale maruz kaldığını ileri sürmektedir. Bu bağlamda Ahlwardt, şiir ravilerinin yaptıkları ile kıssa ve haber ravilerinin yaptıkları arasında bir mukayesede bulunarak eski kültürel mirasın zayi olmaktan kurtarılıp korunması amacıyla, her iki kesimin rivayetlerinin de, Hicri ikinci yüz yılın ortalarında kitaplarda derlenip kayıt altına alınıncaya kadar, şifahi olmaya devam ettiğini savunmaktadır.²⁹ Ahlwardt, ravilerin güvenilmezliğine vurgu yaparken özellikle en büyük iki cahiliye şiiri ravisi olan Hammâd (ö.155/771) ve Halef el-Ahmer'e (ö.180/796) ağır eleştiriler yöneltmektedir. Hatta ona göre, Şenferâ'nın **Lâmiyyetu'l-'Arab** adlı ünlü kasidesini Halef uydurup ona mal ettiği gibi, aynı şeyi Teebbataşarran (ö.530), İmruulkays, Nâbîga ez-Zubyânî (ö.604) ve diğerleriyle ilgili olarak da yapmıştır. O, intihalden sadece ravilerin değil, aynı zamanda tashih gerekçesiyle bazı dildilerin de sorumlu tutulabileceğini, ilave olarak dini sebeplerin de bu konuda rol oynamış olabileceğini savunmaktadır.³⁰ Böylece her iki müsteşrik de,

²⁹ Sezgin, a.g.e., s. 159, 160.

³⁰ Cubûrî, a.g.e., s. 29, 30.

cahiliye şiirinin en azından bir kısmının orijinalliği konusundaki kuşkularını, erken bir tedvinin bulunmaması ve kuşaklar boyunca, güvenilirmez diye niteledikleri ravilerin onu birbirlerine şifahen aktarmış olması varsayımına dayandırmaktadır.

2. Margoliouth

Müsteşriklerden bu konuda en radikal olumsuz yaklaşıma sahip olan Margoliouth, cahiliye şiirinin tarihsel gerçekliğini kuşkulu hale getirmek için önce klasik Arap literatüründe bu şiirin ortaya çıkışıyla ilgili olarak yer alan farklı görüş ve örneklemelerden hareketle konunun son derece kapalı ve anlaşılmaz olduğunu ileri sürmektedir. Bu çerçevede kuşkusuna dayanak kıldığı başlıca gerekçeler şöyle sıralanabilir:

- Cemhere, Murûc ve el-Ağânî gibi kimi klasik kaynaklarda Hz. İsmail dönemine ait olduğu ileri sürülen bazı Arapça lirik şiirlerin yanı sıra, bizzat Hz. Adem'e atfedilen şiir örneklerine yer verilmesi,³¹

- Yine klasik literatürdeki hakim anlayışa göre, mevcut cahiliye şiiri İslam'dan kısa süre önce ortaya çıkmış, ilk cahiliye şairleri de Muhelhil veya İmrûulkays olmasına rağmen kendilerinden çok daha önce yaşamış olan Huzeyme b. Nehd (ö.?) gibi bazı şairlerin şiirlerine yer verilmesi.³²

Margoliouth'un, kuşkularının dayanağı olarak başvurduğu hususlardan biri de, cahiliye şiirinin korunma yöntemidir. Bu yöntemin, sözlü veya yazılı rivayet şeklinde olması gerektiğini vurguladıktan sonra bunlardan çoğunluğun savunduğu sözlü rivayetin şu üç sebepten dolayı kuşkulu olduğunu ileri sürmektedir:

- Cahiliye şiirinin sözlü rivayet yoluyla korunmuş olabilmesi için bazı kimselerin bunları ezberleyip aktarmayı meslek haline getirmiş olması gerekir ki, böyle bir zümrenin varlığına dair bilgi bulunmamaktadır.

- "İslam, kendisinden önceki şeyleri ortadan kaldırır" hadisi ve "Şairlere sapıklar uyar" (Şuarâ, 26/224) mealindeki ayet, cahiliye şiirinin, gerçek olması halinde bile, İslamî dönemde unutulması için yeterli sebeptir.

- Bu şiirin konu ettiği savaşlar ve zaferler, kabileler arası düşmanlıkları körüklediğinden İslam'ın büyük bir başarıyla

³¹ el-Kureşî, a.g.e., s. 39; Mes'ûdî, Ebu'l-Hasen 'Alî b. El-Huseyn, *Murûcu'z-zehab*, (Thk. Muhammed Muhyiddin 'Abdulhamid), (I-IV), Kahire, 1948, I, 65.

³² el-İsfahânî, Ebu'l-Ferec 'Alî b. el-Huseyn b. Muhammed el-Kureşî, *Kitâbu'l-Ağânî*, (Thk: İbrahim el-Ebyârî), (I-XXXI), Kahire, 1389/1969, XIII, 4590; D. S. Margoliouth, *The Origins of Arabic Poetry*, Journal of The Royal Asiatic Society, July 1925, s. 419, 420.

gerçekleştirdiği Arapları birleştirme ilkesiyle çelişmekte, dolayısıyla unutulması teşvik edilmektedir.³³

Yazılı rivayete ilişkin kuşkularını ise Arapların yazı geleneklerinin olmadığına delil gösterdiği bazı ayetlere³⁴ ve bu şiirde kullanılan dilin, Kur'an dili ile bütünüyle uyumlu olmasına dayandırmıştır.³⁵ Zira ona göre lehçe farklılıklarını bile aşmış bu olgunluktaki dilsel üslubun Kur'an sonrası sürece ait olması gerekmektedir. Kendisi bu noktada da durmamakta ve daha ilerisine geçerek Kur'an'daki pek çok dinî kavram ve tabirin cahiliye şiirinde de yer aldığından hareketle aslında cahiliye şairlerinin isim ve zamanları dışındaki her halleriyle Müslüman olduklarını ileri sürmektedir.³⁶ Bu görüşüne delil olarak gösterdiği örneklerden biri de, Kur'an'da yer alan Allah'a yeminin aynısını içerdiğini iddia ettiği 'Abid b. el-Ebras'ın (ö. 600) şu beytidir:

³⁷ حلفتُ بالله إنَّ الله ذو نعمٍ لمن يشاء و ذو عفو و تصفاح

*Yemin ettim Allah'a, kuşkusuz nimetlerin sahibidir Allah
İstediği kimseye, af ve bağışlama sabidir de O*

Bu arada Margoliouth, kuşkularının en önemli delillerinden biri olarak başvurduğu ve cahiliye şiiri olarak nitelenen şiire kaynaklık ettiğini söylediği Kur'an'da şairlerin varlığından ve söyledikleri şiirden söz edilmesinin kendisini çelişkiye düşürdüğünü fark etmiş, bu çelişkiden kurtulmak için büyük bir zorlamayla ve herkesi şaşırtacak şekilde Kur'an'daki **şiir** lafzının bugün bilinen anlamda olmayıp **kehanet** ve **delilikle**, şair kelimesinin de birlikte kullanıldığı³⁸ **kâhin** ve **mecnun(deli)** lafızlarıyla eşanlamlı olduğunu, dolayısıyla şairlerden maksadın kâhinler olduğunu ileri sürmüştür.³⁹

3. Taha Huseyn

Arap âleminde genelde bu yaklaşımlardan, özelde de Margoliouth'un yukarıdaki önyargılı ve çarpık bir mantığa dayalı iddialarından etkilenererek cahiliye şiirinin İslamî döneme intikalini ve kimi cahiliye şairlerinin mevcudiyetini neredeyse bütünüyle reddeden kişinin ise Taha Huseyn olduğu görülmektedir. Kendisi, 1926'da bu konuda kaleme alıp yayımladığı **Fî's-şi'ri'l-câhili** adlı ilk eserinde cahiliye şiiri diye anılan Arap şiiri koleksiyonunun İslamî

³³ Margoliouth, a.g.e., s. 423, 424.

³⁴ Kalem, 68/37, 47; Yâsîn, 36/6; Secde, 32/3; Kasas, 28/46; En'âm, 6/156.

³⁵ Margoliouth, a.g.e., s. 425, 426, 443.

³⁶ Aynı eser, s. 434.

³⁷ Aynı eser, s. 435.

³⁸ Tûr, 52/29, 30.

³⁹ Margoliouth, a.g.e., s. 417-419, 420.

dönemde şiir ravileri, nahivciler, kıssacılar, tefsirciler, hadisçiler, kelamcılar ve şairler tarafından uydurulup cahiliye şairi olarak adlandırılan bazı şahsiyetlere mal edildiğini ileri sürmüş ve buna intihal adını vermiştir.⁴⁰ Bu eserindeki iddialara gösterilen yoğun tepkiler karşısında geri adım atmak zorunda kalan ve tepkileri yatıştırmak için ilk eserinde yaptığı bazı ilave ve değişikliklerle bu kez ***Fi'ledebi'l-câhili*** adıyla ikinci eserini yayımlayan Taha Huseyn, Nâsiruddîn el-Esed'in de isabetle vurguladığı gibi⁴¹ cahiliye şiirinin tarihsel gerçekliğini reddederken sonuç çıkarma ve genelleme yöntemlerinde Margoliouth'un yolunu izlemiş ve her iki eserinde de aynı sonuca varmayı hedeflemiştir. Nitekim önce sözde kendisini cahiliye şiirinin gerçekliği hakkında şüpheyi düşüren faktörleri temellendirmeye, ardından da İslamî dönemde bu isim altında şiir intihal etmeye yol açan sebepleri sıralamaya çalışması da bunu göstermektedir.

a) Taha Huseyn'e Göre Cahiliye Şiiri Hakkında Şüpheyi Düşüren Faktörler

- Mevcut cahiliye şiirinin, cahiliye dönemi Araplarının dinsel, entelektüel, siyasal ve ekonomik hayatlarını yansıtmaması⁴²,

- Dil Farklılığının cahiliye şiirine yansımaması,

Ona göre cahiliye şiiri, ravilerin söylendiğini ileri sürdükleri dönemin dilini temsil etmekten büsbütün uzak bulunmaktadır. Taha Huseyn, bu tezini Kahtaniler ve Adnaniler arasında bulunan dil farkının cahiliye şiirine yansımamasına dayandırmaktadır.⁴³

- Lehçe farklılıklarının cahiliye şiirine yansımaması,

Taha Huseyn'e göre İslam'dan önce Adnanî Arap kabileleri arasında bulunduğu kesin gözüyle bakılan lehçe farklılıklarının, ayrı ayrı kabilelere mensup cahiliye şairlerinin şiirlerine yansımaları gerekirdi. Ancak bu şiirler incelendiğinde böyle bir farkın bulunmadığı anlaşılmaktadır.⁴⁴

- Kur'an ve hadislerde kullanılan lafızlar ile cahiliye şiirinde kullanılan lafızlar arasındaki şaşırtıcı benzerlik. Taha Huseyn'e göre bu benzerlik, cahiliye şiirinden Kur'an ve hadis için delil getirmeye

⁴⁰ Tâhâ Huseyn, *Fi's-şi'ri'l-câhili*, (takdim: 'Abdilmun'im Tuleyme), Kahire, 2007, s. 71.

⁴¹ el-Esed, Nâsiruddîn, *Masâdiru's-şi'ri'l-câhili*, Beyrut, 1996, s. 380.

⁴² Tâhâ Huseyn, a.g.e., 82-86.

⁴³ Aynı eser, s. 87.

⁴⁴ Taha Huseyn, *Fi'l-edebi'l-câhili*, Kahire, tarih yok, s. 93, 94; *Fi's-şi'ri'l-câhili*, s. 95, 96.

değil, aksine bu şiirin gerçekliğinden şüphe etmeye kaynaklık etmektedir.⁴⁵

- Cahiliye şiirinin sadece sözlü rivayet yoluyla gelmiş olması. Taha Huseyn bu hususla ilgili olarak fazla izaha girmeden bu durumun, Umeyye b. Ebissalt, İmruulkays, A'sâ (ö.8/629) ve Zuheyr (ö.6/627) gibi önde gelen cahiliye şairlerinin şiirlerinden kuşku duymasına yeterli sebep olduğunu söylemekle yetinmiştir.⁴⁶

b) Taha Huseyn'e Göre Cahiliye Şiirinde İntihalin Sebepleri

Bu sebepleri sıralamadan önce intihalin Araplara özgü bir durum olmadığına değinen Taha Huseyn'e göre aynı durum, edebiyat ve felsefenin öncüleri olan Yunanlılar ile hukuk ve siyasetin öncüleri olan Romalılarda da söz konusudur. Aradaki fark, bu iki milletin Dekart'ın kuşkuculuğunu esas alarak edebî ürünlerindeki gerçek dışılığı kabullenmeleri, Arapların ise bunu kabule yanaşmayarak eskilerin dediklerini doğru saymalarıdır. Bu nedenle doğruya ulaşmanın yegane yolu olarak Dekartçılığı öneren Huseyn, cahiliye Arap şiirinin intihal sebeplerini şöyle saptamaya çalışmaktadır:

- Siyasî sebep:

Taha Huseyn, İslamî dönemde siyasî sebeple şiir uydurulduğunu ileri sürerken Medineli Müslümanlardan ibaret olan ensar ile fetihten önce Mekke'de yaşamakta olan Kureyşli müşrikler arasında başlayan ve kendi iddiasına göre Hz. Peygamber'in vefatından sonra tekrar alevlenen düşmanlığa vurgu yapmaktadır. Ona göre, cahiliye döneminde şiirlerinin azlığıyla tanınan Kureyş kabilesi, Hz. Ömer zamanında baş gösteren ve Emeviler döneminde had safhaya ulaşan ensar karşıtı siyasal faaliyetlerin etkisiyle cahiliye şairleri adına pek çok şiir uydurmuştur. Ancak Taha Huseyn, bu iddiasını cahiliye şiiri olarak bilinen örneklerle destekleyememiş, sadece ensardan olan Hassân b. Sabit (ö.55/674), oğlu Abdurrahman ve Nu'mân b. Beşir (ö.65/684) ile Emevilerden bazı kimseler arasındaki kimi polemiklere ve şiir atışmalarına yer vermekle yetinmiştir.⁴⁷ Bu ise, İslamî dönemdeki siyasal çekişmelerden hareketle, ünlü cahiliye şairleri adına şiir uydurulmuş olmasının, hem çekişmeye taraf olan şahsiyetlerin nitelikleriyle hem de tarihsel gerçeklerle bağdaşmadığını göstermektedir.

- Dinî sebep:

Bu sebep kapsamında şu hususlar ileri sürülmüştür:

- *Cahiliye döneminden beri Kureyş'ten bir peygamberin çıkacağına dair bilgi ve inancın varlığını kanıtlamak,*

⁴⁵ *Fi'l-edebi'l-câhili*, s. 108; *Fi's-şi'ri'l-câhili*, s. 101, 102.

⁴⁶ *Fi'l-edebi'l-câhili*, s. 143; *Fi's-şi'ri'l-câhili*, s. 149.

⁴⁷ *Fi's-şi'ri'l-câhili*, s. 114-133.

- Hz. Peygamber'in soyu ve ailesinin Kureys içindeki saygınlığını kanıtlamak,

- Kur'an'da geçmiş kavimlere ilişkin olarak yer alan ifadelerin tefsirinde kullanmak,

- Kur'an'ın dil yapısı bakımından Arap diline tamamen uygun katıksız bir Arapça kitap olduğunu kanıtlamak,

- Özellikle Abbasiler döneminde ortaya çıkan fikri ve itikadi mezheplerden her birinin kendi haklılığını ortaya koyma çabasında cahiliye şiirine baş vurması,

- Cahiliye döneminde de Arap coğrafyasında İslam inancına benzer bir inancın hanifler denilen bir grup şairde bulunduğunu kanıtlamak,

- Yahudî ve Hristiyan Arapların da tıpkı diğer Araplar gibi, cahiliye dönemindeki mevcudiyetlerini kanıtlamak için cahiliye döneminde yaşayan kimi şahsiyetler adına şiir uydurmaları.⁴⁸

- Kıssacılık :

Bu kapsamda kıssacılar, anlattıkları kıssaları daha cazip ve etkileyici kılmak için şiir unsurunu kullanmaya önem vermişlerdir. Bu olgudan yola çıkan Taha Huseyn, kıssacıların bu konuda kendi başlarına hareket edemediklerini, aksine kendilerine kıssa ve şiir uyduracak kimselere ihtiyaç duyduklarını, bu nedenle kıssaların içeriğine derç edilmek üzere cahiliye şiiri diye şiirler uydurulduğunu ileri sürerek, bu iddiasına İbn İshak'ın, siyerinde yer verdiği şiirlerle ilgili bir itirafını delil göstermektedir.⁴⁹

- Şuûbîlik :

Taha Huseyn bu kapsamda, çoğunluğu Fars kökenli olup Araplaştıkları halde Arap unsuruna karşı olumsuz duygular beslemeye devam eden bazı şairlerin, Arapları küçük düşürüp Farsları yüceltmek için, Umeyye'nin babası Ebussalt b. Rabî'a (ö.?), A'sâ ve 'Adî b. Zeyd (ö.597) gibi bazı ünlü cahiliye şairleri adına İran hükümdarları hakkında yüceltici methiyeler uydurduklarını ileri sürmektedir.⁵⁰

- Ravilerin güvenilmezliği:

Bu çerçevede, cahiliye şiirinin iki büyük ravisi olan Kufe ekolünün lideri Hammâd ile Basra ekolünün lideri Halef el-Ahmer'in kişilik, din, ahlak yönünden bozuk ve menfaat düşkünü kimseler olduğunu, bu nedenle şöhret ve menfaat uğruna yalan söylemede bir beis görmediklerini, ayrıca bazı şairler adına şiir uydurduklarını

⁴⁸ *Fi'l-edebî'l-câhilî*, s. 133, 134, 135, 138, 139, 146; el-Esed, a.g.e., s. 389-392.

⁴⁹ *Fi'l-edebî'l-câhilî*, s. 152; *Fi's-şi'ri'l-câhilî*, s. 161.

⁵⁰ *Fi's-şi'ri'l-câhilî*, s. 177.

itiraf ettiklerini kaydeden Taha Huseyn, yaşadıkları dönemde de insanların onlar hakkındaki kanaatinin bu çerçevede olduğunu savunmuştur. Ancak Huseyn, bu konudaki olumsuz yaklaşımını genelleştirerek Ebû 'Amr b. El-'Alâ ve el-Asmaî gibi, adı geçen zaafı taşımayan ravilerin de, başkaları adına şiir uydurma zaafından kurtulamadıklarını ileri sürmektedir.⁵¹

Taha Huseyn, konuyla ilgili iki eserinin son bölümlerinde olumsuz yaklaşımını daha da ileri götürerek aralarında muallakât şairlerinden İmruulkays, Tarafa b. el-'Abd, Amr b. Kulsûm (ö.600) ve Hâris b. Hıllize'nin (ö.580) de bulunduğu pek çok cahiliye şairlerinin şiirlerinin yanı sıra şahsiyetlerini de uydurma diye nitelemeye çalışmıştır. Taha Huseyn bunları yaparken somut, bilimsel ve objektif verilere dayanmaktan ziyade bir takım mesnetsiz varsayımlara ve peşin kabullere dayandığı gözden kaçmamaktadır. Nitekim kimi çağdaş Arap araştırmacılara göre Taha Huseyn daha önce, cahiliye şiiri ve şairlerinin varlığını kabul etmenin ötesinde, İslam medeniyetinin en dinamik kaynaklarından biri olduğunu ifade ederken Margoliouth'un adı geçen eserinin ortaya çıkmasından sonra, özü itibarıyla kendisine ait olmayan bu görüşleri oradan çalarak kendine mal etmeye çalışmıştır.⁵²

B) Olumlu Yaklaşımlar

Çağdaş yaklaşımlar kapsamında cahiliye şiirinin tarihsel gerçekliğini büyük ölçüde kabul edenler arasında hem bazı müsteşrikler hem de Arap edebiyatçılarının çoğunluğu bulunmaktadır. Bu çerçevede Arap dünyasındaki ilk çalışmalar, yirminci yüz yılın başlarından itibaren Corci Zeydan'ın (ö.1914) **Târîhu âdâbi'luga'l-'Arabiyye**'siyle başlayıp Süleyman el-Bustânî'nin (ö.1925) **Mukaddimetu Tercemeti'l-İlyaza**'sı, Luis Şeyho'nun (ö.1927) **Şuarau'n-nasraniyye**'si ve Rafî'nin **Târîhu âdâbi'l-'Arab** adlı eseriyle devam etmiştir. Müsteşrikler arasında olumlu yaklaşımlarıyla tanınanların başında ise Charles James Lyall, Fritz Krenkow (ö.1953) ve Erich Braunlich gelmektedir. Carlo Nallino (ö.1938), Brockelmann (ö.1956) ve Blachere (ö. 1973) gibi bazı müsteşriklerin ise nispeten orta bir yol izlemeyi tercih ettikleri gözlenmektedir.⁵³

⁵¹ *Fî'l-edebi'l-câhili*, s. 168-172; *Fî's-şi'ri'l-câhili*, s. 184-189.

⁵² 'Avad, İbrahim, *Nazariyyetu Taha Huseyn fî's-şi'ri'l-câhili serikah em mulkiyye sahihah*, <http://www.alarabnews.com>

⁵³ Nallino, Carlo, *Târîhu'l-âdâbi'l-'Arabiyye*, Kahire, 1954, s. 51 vd.; Brockelmann, Carl, *Geschichte der Arabischen Literatur (GAL)*, Leiden, 1937 c.I, s. 34 vd.; *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*, (çev. Abdulhalim en-Neccâr), (I-VI), Kahire, tarih yok, I, 63-66; Blachere, Regis, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*, (çev. İbrahim el-Kilânî), Beyrut, 1419/1998, s. 215-217.

Bu arada özellikle yirminci yüz yılın ortalarından itibaren Arap dünyasında bu konudaki çalışmaların hız kazandığı ve günümüze dek bir kısmı Taha Huseyn'in görüşlerini çürütmeyi amaçlayan,⁵⁴ bir kısmı da müstakil olmak üzere, çok sayıda ilmi ve akademik nitelikte çalışmanın yapıldığı görülmektedir.⁵⁵ Ancak söz konusu çalışmaların tamamını ayrı ayrı ele alıp değerlendirmek mümkün olmadığından bunların sadece önde gelenlerinden bir kaçının yaklaşımlarına yer verilmek suretiyle konuya biraz daha açıklık getirilmeye çalışılacaktır.

1. Mustafa Sâdık er-Râfî (ö. 1937)

Râfî, bizzat Taha Huseyn'in de itiraf ettiği gibi,⁵⁶ cahiliye şiirinin tarihsel gerçekliği ve intihali sorununu, ilk kez 1911 yılında yayımlanan **Târîhu âdâbi'l-'Arab** adlı eserinin ilk cildinde kaynaklara dayalı olarak sistematik ve en kapsamlı bir biçimde ele alan ilk Arap edebiyatı tarihçisi olarak kabul edilmektedir.⁵⁷ Râfî, Taha Huseyn gibi konuyu önyargılı ve retçi bir tutumla değil, aksine hem ondan önce hem de ondan farklı olarak objektif bir bakış açısıyla irdelemektedir. Objektifliğinin bir göstergesi olarak o, bir yandan cahiliye şiirinin intihal kuşkusu uyandıran kısımlarının mevcudiyetine intihal sebepleriyle birlikte detaylıca yer verirken diğer yandan gerçekliği kuvvetle muhtemel olan örneklerinin varlığını

⁵⁴ Brockelmenn, Carl, a.g.e., I, 64; el-Esed, a.g.e., s. 402, 405; <http://www.alarabnews.com>

Bu konuda yapılmış olan belli başlı çalışmalar şöyle sıralanabilir:

- a) Muhammed Ferid Vecdi, *Nakdu kitâb eş-şi'ru'l-câhili*, Kahire, 1926.
- b) Muhammed Lutfî Cumu'a, *eş-Şihâbu'r-râsid*, Kahire, 1926.
- c) Muhammed el-Hidr Huseyn, *Nakd kitâb fi's-şi'ri'l-câhili*, yer yok, 1397/1977.
- d) Muhammed el-Hidrî, *Muhâdarât fi beyâni'l-ahtâi'l-'ilmiyye et-târîhiyye el-le'ti iştemele 'aleyhâ kitâbu fi's-şi'ri'l-câhili*, Kahire, 1927.
- e) Muhammed Ahmed el-Ğamrâvi, *en-Nakdu't-tahlili li kitâb Fi'l-edebi'l-câhili*, Kahire, 1348/1929.
- f) Muhammed 'Alî Ebû Hamde, *Fi'l-'Ubûri'l-hadâri li kitâbi Fi's-şi'ri'l-câhili*, Amman, 1423/2003.
- g) İbrahim 'Avad, *Nazariyyetu Taha Huseyn fi's-şi'ri'l-câhili serikah em mulkiyye sahihah*, <http://www.alarabnews.com>
- h) Mustafâ Sâdık er-Râfî, *Tahte râyeti'l-Kur'an*, Beyrut, 1394/1974.
- i) Mudân Muhammed, *Târîhu kırâet kitâb fi's-şi'ri'l-câhili li Taha Huseyn*
- j) Mahmûd Mehdi el-İstanbulî, *Taha Huseyn fi mizâni'l-'ulemâi ve'l-udebâ*
- k) Ahmed 'Usmân, *Fi's-şi'ri'l-câhili ve'l-lugati'l-'Arabiyye*, Mektebetu's-şurûk, yy., ts.

⁵⁵ Bu konuda en son ve en kapsamlı çalışmalar için bakınız: 'Afif, 'Abdurrah-mân, *eş-Şi'ru'l-câhili hasâdu karn*, 1. baskı, Amman, 1428/2007, s.336, 340, 342, 344-356.

⁵⁶ *Fi's-şi'ri'l-câhili*, s. 156, 157.

⁵⁷ el-Esed, a.g.e., s. 377-379.

kabul etmekten de geri durmamaktadır.⁵⁸ Öte yandan Huseyn'in gerek İslam'ın temel değerleri gerekse de cahiliye şiiriyle ilgili olumsuz tavrını ortaya koyan eserlerinin gün yüzüne çıkması üzerine Rafîi, **Tahte râyeti'l-Kur'ân** adı altında topladığı yazılarında kendisine karşı çetin bir mücadeleye girişerek konuyla ilgili iddialarının mesnetten yoksun ve ilmilikten uzak keyfi bir takım varsayım ve spekülasyonlardan ibaret olduğunu isabetle ortaya koymaya çalışmıştır.⁵⁹

2. Butrus el-Bustânî (ö. 1969)

Yirminci yüzyılın önde gelen Arap edebiyatı tarihçilerinden olan el-Bustânî'nin de konuyu objektif ve gerçekçi bir bakış açısıyla ele aldığı görülmektedir. Bu çerçevede önce cahiliye edebiyatının yazıya değil, ezbere ve şifahi rivayete dayandığını, bu nedenle Araplarda hafızanın yazı geleneğine sahip uygar toplumlardakinden daha güçlü olduğunu, bu süreçte aynı zamanda ravilerin de sayıca çoğaldığını ve kitapların yerine geçtiğini saptamakta, ardından da cahiliye şairlerinden her birinin, şiirlerini ezberleyip insanlara rivayet eden bir ravisinin bulunduğunu belirtmektedir. Aynı zamanda bazen şairlerin birbirlerine ravilik yaptıklarını, bazen de herhangi bir şairin şiirleri kabilesi tarafından rivayet edildiğini kaydeden el-Bustânî, birincisine Zuheyr'in Evs b. Hacer'e, Hutay'e'nin (ö.59/679) de Zuheyr'e ravilik yapmasını, ikincisine ise Benû Tağlib kabilesinden küçük büyük demeden herkesin kendi şairleri olan 'Amr b. Kulsûm'un ünlü muallakasını rivayet etmesini örnek olarak göstermektedir. İslamî dönemde de yazı yaygınlaştıktan sonra cahiliyenin edebî ürünleri rivayet yoluyla derlenmeye devam etmiş, ancak kayda değer bir kısmı rivayet dışı kalıp kaybolduğundan, çeşitli nedenlerle bu ürünlere intihaller karışmıştır. Ancak Bustânî'ye göre, söz konusu intihal olgusu, özellikle Abbasiler dönemi edebiyatçılarının, rivayetleri üzerine ittifak ettikleri ve sahiplerine olan aidiyetlerinde ihtilafa düşmedikleri uzun kasideler başta olmak üzere, cahiliye şiirinin tamamını şüpheli göstermenin aracı haline getirilmemelidir. Zira söz konusu intihaller, münferit bazı beyitlerle sınırlı olup muallakalar gibi uzun kasidelere yansımamıştır.⁶⁰

3. Omar Ferrûh (ö. 1982)

Lübnanlı olup yirminci yüzyılın önde gelen Arap edebiyatçıları arasında özellikle gelenekçi ve muhafazakâr görüşleriyle dikkat

⁵⁸ er-Râfîi, Mustafâ Sâdık, *Târîhu âdâbi'l-'Arab*, (I-III), Beyrut, 1421/2000, I, 277 vd.

⁵⁹ er-Râfîi, *Tahte râyeti'l-Kur'ân*, Beyrut, 1394/1974, s. 129 vd., 134-163 vd.

⁶⁰ el-Bustânî, Butrus, *Udebâu'l-'Arab fî'l-câhiliyye ve sadri'l-İslâm*, (I-IV), Beyrut, 1989, s. 36, 37.

çeken Ferrûh da, diğer tarafsız edebiyat tarihçileri gibi, cahiliye şiirinin tarihsel bir gerçek olduğuna vurgu yaparken aynı zamanda kendisinin de, bazı sebeplere bağlı olarak intihale konu olan bir kısmının sıhhatini kuşkulu bulduğunu söylemektedir. Ona göre bu kısmı kuşkulu kılan başlıca sebepler şöyledir:

- Unutulup zayı olması,
- Ravilerin bilerek veya bilmeyerek onu sahibinden başkasına mal etmeleri,
- Bazı kimselerin, kendilerine ve geçmişlerine itibar kazandırmak için cahiliye şiiri adı altında şiir uydurmaları,
- Bazı dilcilerin, dildeki hatalarını örtbas etmek için delil mahiyetinde şiir uydurmaları,
- Bazı tarih, hadis ve dil ravilerinin aynı yola başvurmaları,
- Siyasal çekişmeler

Ferrûh, buna rağmen cahiliye şiirinin tamamını ve cahiliye şairlerini kuşkulu bulmadığını şu şekilde savunmaktadır:

İntihal yapan kimse, bir iki beyit veya bir iki kasideyi taklit edebilir, ancak bir şair yaratamaz veya bir şairin kişiliğine bürünemez. Bir şairin kişiliğine bürünebileceğini farz etsek bile İmruulkays, Tarafa, Antere (ö.615) ve A'sâ gibi ünlü cahiliye şairlerinin tamamının kişiliğine aynı anda bürünmesi mümkün olmasa gerektir. Kaldı ki, bazen bu dönemin şairlerinden biri, şiirlerinde aynı dönemin diğer bazı şairlerinden söz edebilmektedir. Abid b. el-Ebras'ın, çağdaşı olan İmruulkays'ten, İmruulkays'in de diğer bazı cahiliye şairlerinden söz etmesi gibi. Şiir intihal eden kimsenin, bütün bunları yapabilmesi ise mümkün görülmemektedir. Ayrıca Kur'an'da cahiliye şiirine, Emevî ve Abbâsî dönemi şairlerinin divanlarında da cahiliye şairlerine isim ve özellikleriyle birlikte işaretler bulunmaktadır.⁶¹ Bu itibarla bir kısım cahiliye şiirinde intihal bulunması, dönemin bütün şiir ve şairlerinin kuşkulu hale gelmesine yeterli sebep değildir.

Arap ve Müslüman edebiyatçıların büyük ölçüde olumlu yaklaştıkları bu konuyu müsteşriklerin genellikle olumsuz ve kuşkucu bir anlayışla ele aldıkları gözlenmektedir. Buna rağmen cahiliye şiirinin tarihsel gerçekliğini iyi niyetle savunan önemli bazı müsteşriklerin bulunduğunu da hatırlatmak gerekir. Bunlara örnek olarak iki şahsiyetin görüşlerine yer verdikten sonra yapacağımız bir değerlendirmeye çalışmamızı bitirelim.

⁶¹ Ferrûh, Omar, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*, (I-VI), Beyrut, 1984, I, 86-88.

1. Charles James Lyall (ö.1920)

Fuat Sezgin'in eski Arap şiirinin büyük alimi diye nitelediği İngiliz müsteşrik Lyall'in, mevcut cahiliye şiiriyle ilgili derin bir araştırma yapan ve bu yolla cahiliye şiirinin orijinalitesini kanıtlamaya çalışan ilk araştırmacı olduğu anlaşılmaktadır. Lyall'a göre, İslamî döneme kadar gelen cahiliye şiirinin büyük bölümü, tercihe şayan bir ihtimalle hicri birinci yüz yılın ilk yarısında derlenmiştir.⁶² Lyall'in bu hususta söyledikleri mealen şöyledir:

*Anlaşılan o ki, bize kadar ulaşan cahiliye şiirinin büyük bölümü, her halükarda hicri birinci yüz yılın ortalarında aynı şaire ya da aynı kabileye ait birkaç parça şiir içeren divanlar veya mecmualar şeklinde derlenmiş bulunuyordu. Bu şiir parçaları, kabile veya aile üyelerinin bir araya getirdikleri münasebetleri içermekte ve bunları birbirleriyle irtibatlandıran rivayetlerle birlikte ilgili oldukları münasebetlere göre düzenlenmekte idi.*⁶³

Lyall, cahiliye şiirinin tarihsel geçekliğini savunurken cahiliye dönemindeki Arap toplumunun sahip olduğu olağanüstü hafıza gücü sayesinde bütün meziyetlerinin koruyucusu olan ve bunları geleceğe taşıyan şiiri birkaç asır kuşaktan kuşağa aktarmasında şaşılacak bir durum bulunmadığını söylemektedir. Çünkü bu süreçte pek çok kimse raviliği bir uzmanlık alanı haline getirmiştir. Aynı şairin şiirlerinde görülen tabir değişikliklerinin sebebi ise, intihal veya şiirle oynamak olmayıp şairin kendisi tarafından yapılan tasarruflardır. Çünkü her şiir, sahibinin kişiliğini yansıtmakta ve zaman zaman sahibi tarafından üzerinde değişiklikler yapılabilmektedir. Bu nedenle Lyall, kimi müsteşriklerin İmruulkays, Lebid (ö.41/661), Zuheyr, Nâbîga ve A'sâ gibi büyük cahiliye şairlerinin şiirlerini intihal ürünü ve sonraki asırlarda yazılmış olmakla nitelemesini dehşete düşürücü bir cüretkarlık olarak değerlendirmektedir. Cubûri'ye göre bu çerçevede Lyall, isim vermeden Ahlwardt'ın adı geçen makalesini şu sözlerle eleştirmektedir:

*Cahiliye şairlerine nispet edilen şiirlerin büyük bölümünün sonraki asırlarda onlar adına uydurulduğunu ve onlarınkinden çok farklı olan koşullarda ve Arap çöllerindeki göçebe yaşam günlerinden tamamen farklı bir alemde yaşamış olan edebiyatçıların kaleminden çıktığını sanmak aşırı hayalcilikten başka bir şey değildir.*⁶⁴

Bunlara ek olarak Lyall, cahiliye şiirinin tarihsel gerçekliğini şu gerekçelere de dayandırmıştır:

⁶² Sezgin, *Târîhu't-turâsi'l-'Arabî*, (I-VIII), Riyad, 1411/1991, II/1, 31.

⁶³ Charles J. Lyall, *Some Aspects of Ancient Arabic Poetry as Illustrated by a Little Known Anthology*, in *Proceedings of the British Academy*, 1917-18, s. 374.

⁶⁴ Cuburi, a.g.e., s. 41.

- Hicrî birinci yüzyıl şairlerinin, bu şiirin gerçekliğine inanmaları ve bu nedenle cahiliye şairlerinin, bu yüzyılın Ferezdak (ö.115/733), Cerîr (ö. 115/733), Ahtal (ö.92/710) ve Zurrumme (ö.117/735) gibi ünlü şairleri tarafından biçim ve içerik bakımından örnek alınmaları,

- Cahiliye şiirlerinin, onları ilk olarak tenkit süzgecinden geçiren alimlerin bilmediği garip kelimelerle dolu olması ve bu tür kelimelerin, çok eski dönemlere ait olmaları nedeniyle söz konusu şiirlerin yazı yoluyla derlenmeye başladıkları dönemde kullanılmıyor olmaları.⁶⁵

Bu bağlamda dildilerin, bu şiirlerin anlaşılması konusunda harcadıkları çabalar ve bu çabalar sonucu ortaya çıkan kelime materyalinin daha sonraki süreçte ilk sözlüklere kaynaklık etmesi de, Lyall'ın bu tezini doğrular mahiyettedir.

2. Erich Braunlich (ö. 1945)

Cahiliye şiiri, göçebe Arapların hayatı, Arap dili ve sözlükleri alanında uzmanlaşan seçkin Alman müsteşrikler zincirinin önemli bir halkası olan Braunlich, **Zur Frage der Echtheit der altarabischen Poesie (Cahiliye Şiirinin Gerçekliği Meselesi Hakkında)** başlığı altında kaleme aldığı ve 1926'da Olz dergisinde yayınlanan makalesinde⁶⁶ Margoliouth'un, cahiliye şiirini bütünüyle inkârâ dönük iddialarını bir yıl sonra reddedip çürütmeye çalışan ilk şahsiyetlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Konuyu, alanın en iyi uzmanlarından biri olarak ele alan Braunlich, içindeki bazı kelimelerin değişikliğe uğramasını gerekçe göstererek cahiliye şiirinin rivayetlerini tutarsız ve uyumsuz olmakla eleştiren önceki müsteşriklerin delillerini çürütürken Arapçanın eş anlamlı kelimeler bakımından zengin olması ve bu şiirin sözlü rivayet yoluyla gelmesi nedeniyle bu tür değişikliklere uğramasının doğal olduğunu savunmaktadır. Ona göre, bu durumu tedvin sürecinde daha da kritik hale getiren husus ise, Arap yazısının noktalama ve harekeleme sorunları nedeniyle değişikliğe elverişli olmasıdır. Nitekim yazının bu riskli yönünü fark eden İslam alimleri, kitaplardan yararlanmaya ek olarak ilimleri sözlü rivayet yoluyla aktarmaya özen göstermiş ve İslamî ilimleri tahsil etmede bu yolun daha uygun olduğunu düşünmüşlerdir. Öte yandan kasıtlı bazı intihallerin varlığını kabul eden Braunlich, cahiliye şiirinin rivayeti ve ravileriyle ilgili olarak aktarılan ve inkârcı müsteşriklerin delil olarak kullandıkları bazı haberlerin gerçek dışı olduğunu söylemekte ve buna örnek olarak şu iki olaya yer vermektedir:

⁶⁵ Lyall, James Charles, *Mukaddimetu divâni 'Abîd el-Ebras*, çev. Huseyn Nassâr, Kahire, 1957, s. 21, 22.

⁶⁶ Braunlich, Erich, *Zur Frage der Echtheit der altarabischen Poesie*, Olz dergisi, XXIX, 825-833; Bedevî, a.g.e., s. 106.

a) Abbasi halifesi el-Mehdi'nin (ö.169/785) İsaabad'daki sarayında Hammâd er-Râviye ile el-Mufaddal ad-Dabbî arasında geçtiği ileri sürülen olay.

İddiaya göre bu olayda Hammâd, Zuheyr b. Ebî Sulmâ'nın bir şiirinin baş kısmına iki veya üç beyit ilave etmiştir. Durumdan kuşkulanan Mehdi, Hammâd'a yemin ettirmek suretiyle bu beyitlerin Zuheyr'e ait olup olmadığını sormuş, Hammâd da bunları kendisinin uydurduğunu söylemek zorunda kalmıştır. Braunlich, bu haberin gerçek dışı olduğunu, çünkü Hammâd'ın vefat ettiği h. 155/56 tarihinden en az iki yıl sonra, yani 158'de Mehdi'nin halife olduğunu, sarayı ise Taberi'nin tespitine göre h. 164 tarihinde yaptırdığını savunmaktadır.⁶⁷

b) Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî'nin (ö.175/791) cahiliye şiirinden esinlenerek kurduğu şiir vezinleriyle ilgili haber.

Margoliouth, Yakût'un Mu'cemu'l-udebâ'sına atfen⁶⁸ Halil'in çağdaşlarından olan Berzah el-'Arûdî (ö.?) adındaki bir zatın, vezinler sisteminin bütünüyle hayal mahsulü olduğunu ispatlamaya çalıştığı bir kitap yazdığı gerekçesiyle, Halil'in kurduğu aruz sistemini reddetmeye kalkışmıştır. Braunlich'e göre, Yakût'un bu görüşe hizmet etmeyen ve aynı zamanda zayıf olan söz konusu rivayetini Margoliouth, bağlamından kopararak kendi görüşü doğrultusunda yönlendirmeye çalışmıştır. Zira haberin dolaylı kaynağı olan İbn Dersteveyh (ö.374/984) Berzah'ı iddiacı ve yalancı olmakla itham etmiştir.⁶⁹ Böylece Halil'in aruz sistemini inkar etmek suretiyle, bu sistemin kaynağı olan cahiliye şiirini inkar etmeye kalkışan Margoliouth'un bu konuda dayandığı rivayet geçersiz hale gelmiş olmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Sonuç itibariyle gerek klasik gerekse de çağdaş yaklaşımlar kapsamında cahiliye şiiri, başından beri alanın araştırmacıları arasında tartışmaya açık bir konu olmuştur. Bu bağlamda klasikler arasında bu şiirin önemli bir bölümünün kaybolduğunu söyleyenler olmakla birlikte İslamî döneme intikal eden koleksiyonun içerisinde sadece kısmî intihallerin varlığına vurgu yapılmış, ancak tamamının intihal eseri olduğu şeklinde bir yaklaşım sergilenmemiştir. Hatta ileri derecede iyimser olduğu anlaşılan kimilerine göre bu şiirin sadece onda biri kadarı kaybolmuştur. İntihallerin başlıca sebepleri olarak da ravilerin bilinçli veya bilinçsiz uydurmaları, sözlü

⁶⁷ Cuburî, a.g.e., s. 58.

⁶⁸ el-Hamevî, Yakût, *Mu'cemu'l-udebâ*, (I-XX), Kahire, 1400/1980, VII, 71, 72.

⁶⁹ Cuburî, a.g.e., s. 58.

rivayetlerin unutulma ve değişmeye açık olması, dilciler, tefsir alimleri, hadisçiler, kelamcılar ve tarihçilerin cahiliye şiirinden delil bulmaya dönük arayışları, aşiretler arası siyasal ve tarihsel çekişmeler gibi hususlara dikkat çekilmiştir.

Konuyla ilgili çağdaş yaklaşımlara gelince, birkaç müsteşrikin nispeten ılımlı gözüken tutumları bir kenara bırakılırsa, bunların iki zıt kutup şeklinde geliştiğini söylemek gerekir. Bu kapsamda Taha Huseyn ile onun bu konudaki fikir babaları olduğundan kuşku duyulmayan Nöldeke, Ahlwarth ve Margoliouth, cahiliye şiirinin tarihsel gerçekliğini bütünüyle inkar etmeye varan retçi bir tutum sergilemişlerdir. Buna karşılık başta çağdaş Arap edebiyatı araştırmacılarının büyük bir bölümü olmak üzere, aralarında bazı müsteşriklerin de yer aldığı kahir ekseriyet, tıpkı klasik anlayışta olduğu gibi, kısmi intihali kabul etmekle birlikte inkarcı anlayışın tamamen kasıtlı, mesnetten yoksun, saptırmaya dayalı ve hayal ürünü olduğunu savunmaktadır. Vakıa meseleye tarihsel gerçekçilik perspektifinden bakıldığında sadece muhadrem şairlerin mevcudiyeti ve Hz. Ömer ile İbn Abbas gibi hüccet durumundaki şahsiyetlerin neredeyse her konuda cahiliye şiirlerinden örnekler terennüm etmeyi adet haline getirmeleri ve bunlara başvurmaya özendirmeleri bile cahiliye şiirinin kayda değer bir bölümünün, İslâmî döneme intikal edişi için yeterli delil olsa gerektir. Yanı sıra, bazı şiir örneklerinin, ait oldukları dönemin tarihsel olaylarını konu almaları da, bu örneklerin tarihsel gerçekliğini yeterince ortaya koyan kanıt olarak değerlendirilebilir. Ne var ki ideolojik saplantı, her konuda olduğu gibi, bu konuda da Taha Huseyn ve fikir babalarının objektif davranmalarının önüne set çekerek Arap toplumunun cahiliye hayatının yansıtıcısı olarak bu dönemin şiirini değil, Kur'anı- Kerim'i göstermelerine yol açmış görünmektedir.

Kaynakça

Kur'an-ı Kerim

'Afif, 'Abdurrahmân, *eş-Şi'ru'l-câhili hasâdu karn*, 1. baskı, Amman, 1428/2007

'Avad, İbrahîm, *Nazariyyetu Taha Huseyn fi's-şi'ri'l-câhili serikah em mulkiyye sahihah*, <http://www.alarabnews.com>

Bedevî, 'Abdurrahman, *Mevsû'atu'l-musteshrikîn*, Beyrut, 2003

Blachere, Regis, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*, (çev. İbrahîm el-Kilânî), Beyrut, 1419/1998

Braunlich, Erich, *Zur Frage der Echtheit der altarabischen Poesie*, Olz dergisi

- Brockelmann, Carl, *Geschichte der Arabischen Literatur (GAL)*, Leiden, 1937; *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*, (çev. Abdulhalim en-Neccâr), (I-VI), Kahire, ts.
- Bustânî, Butrus, *Udebâu'l-'Arab fî'l-câhiliyye ve sadri'l-İslâm*, (I-IV), Beyrut, 1989
- Câhız, Ebû 'Usmân 'Amr b. Bahr, *el-Hayevân*, Thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn, (I-VII), Dâru'l-cil, Beyrut, 1408/1988
- Câhız, *el-Beyân ve't-tebyîn*, Thk. 'Abdusselâm Muhammed Harûn, (I-IV), Beyrut, ts.
- Charles J. Lyall, *Some Aspects of Ancient Arabic Poetry as Illustrated by a Little Known Anthology*, in *Proceedings of the British Academy*, 1917-18
- Cubûrî, Vehîb Yahyâ, *el-Musteşrikûn ve's-şî'ru'l-câhilî beyne's-şekki ve't-tevsîk*, Beyrut, 1977
- Cumahî, Muhammed b. Sellâm, *Tabakâtu fuhûli's-şu'arâ*, Beyrut, ts.
- D. S. Margoliouth, *The Origins of Arabic Poetry*, *Journal of The Royal Asiatic Society*, July 1925
- Esed, Nâsiruddîn, *Masâdiru's-şî'ri'l-câhilî*, Beyrut, 1996
- Ferrûh, Omar, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*, (I-VI), Beyrut, 1984
- Hamevî, Yakût, *Mu'cemu'l-udebâ*, (I-XX), Kahire, 1400/1980
- Hût, Muhammed Selîm, *el-Mituluja 'inde'l-'Arab*, Dâru'n-nehâr, Beyrut, 1983
- İbn Fâris, Ebu'l-Huseyn Ahmed, *as-Sâhibî*, Kahire, ts.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim, *'Uyûnu'l-ahbâr*, (I-IV), Dâru'l-kutubi'l-Misriyye, Kahire, 1343/1925
- İbn Kuteybe, *eş-Şî'ru ve's-şu'arâ*, Leiden, 1902
- İsfahânî, Ebu'l-Ferec 'Alî b. el-Huseyn b. Muhammed el-Kureşî, *Kitâbu'l-Ağânî*, Thk. İbrahim el-Ebyârî, (I-XXXI), Kahire, 1389/1969
- Kayrevânî, Ebû 'Alî el-Hasen İbn Reşîk, *el-'Umde fî sinâ'ati's-şî'ri ve nakdih*, (I-II), Beyrut, 1402/1990
- Kureşî, Ebû Zeyd Muhammed b. el-Hattâb, *Cemheretu eş'âri'l-'Arab*, şerh ve Thk. 'Alî Fâ'ûr, Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1424/2003
- Lyall, James Charles, *Mukaddimetu dîvânî 'Abîd el-Ebras*, (çev. Huseyn Nassâr), Kahire, 1957
- Merzubânî, Ebû 'Ubeydillâh Muhammed b. 'İmrân b. Mûsâ, *el-Muvaşşah*, Thk. 'Alî Muhammed el-Becâvî, yy., ts.
- Mes'ûdî, Ebu'l-Hasen 'Alî b. El-Huseyn, *Murûcu'z-zeheb*, Thk. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd, (I-III), Kahire, 1948

- Nallino, Carlo, *Târîhu'l-âdâbi'l-'Arabyye*, Kahire, 1954
- Râfiî, Mustafâ Sâdık, *Târîhu âdâbi'l-'Arab*, (I-III), Beyrut, 1421/2000
- Râfiî, *Tahte râyeti'l-Kur'an*, Beyrut, 1394/1974
- Sezgin, Fuad, *Târîhu't-turâsi'l-'Arabî*, (çev. Mahmûd Fehmî Hicâzî), (I-VII), Riyad, 1411/1991
- Sezgin, *Muhadarât fî târihi'l-'lûmi'l-'Arabiyye ve'l-İslâmiyye "eş-Şi'ru'l-'Arabiyyu'l-kadîm beyne'l-asâleti ve'l-intihâl"*, Frankfurt, 1404/1984
- Suyûtî, 'Abdurrahmân Celâluddîn, *el-Muzhir fî 'ulûmi'lugah ve envâ'ihâ*, (I-II), Kahire, ts.
- Taha Huseyn, *Fî'l-edebi'l-câhilî*, Kahire, ts.
- Tâhâ Huseyn, *Fî's-şi'ri'l-câhilî*, (takdim: 'Abdulmun'im Tuleyme), Kahire, 2007
- Uzunoglu, Vecih, *Türkiye'de Arap Dilinde Yapılan Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri-II (1956-2004)*, Nûsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 17, Bahar 2005
- Zeydân, Corci, *Târîhu âdâbi'l-luga'l-'Arabiyye*, (I-IV), Dâru'l-hilâl, Kahire, ts.